

внешнеэкономической деятельности, включая трансграничное сотрудничество.

- 1.Альварес Б., Де Еулат. Приграничное сотрудничество региональных и местных властей. Курс гаагской академии международного права. – 1996. – Т.243. – 312 с.
- 2.Беленький П.Ю. Транскордонне співробітництво: проблеми і перспективи / П.Ю. Беленький, Н.А. Мікула, В.П. Герич. – Львів: ІРД НАН України, 1996. – 75 с.
- 3.Близнюк А. На главных направлениях созидания // Строительная газета. – 2012. – №1. – Режим доступа: <http://www.stroygaz.ru/gazeta/2012/10168/>.
- 4.Голиков А.П. Харьковская область: Природа, население, хозяйство / А.П. Голиков, А.Л. Сидоренко и др. – Харьков: Бизнес Информ, 1997. – 288 с.
- 5.Голиков А.П., Черномаз П.А. Анализ проблем трансграничного сотрудничества России и Украины // Регион: стратегия і пріоритети: Укр. наук.-практ. журнал. – Харків: НДІ регіональної політики ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2007. – № 5. – С.15-32.
- 6.Долішній М. Регіональні основи транскордонного співробітництва / Мар'ян Долішній, Петро Беленький // Регіональна економіка. – 1996. – №1-2. – С.50-58.
- 7.Лаппо Г.М. Города на пути в будущее. – М.: Мысль, 1987. – 236 с.
- 8.Мікула Н. Міжтериторіальне та транскордонне співробітництво. – Львів: ІРД НАН України, 2004. – 395 с.
- 9.Черномаз П. Еврорегион «Слобожанщина» и перспективы украинско-российского трансграничного сотрудничества // Часопис соціально-економічної географії: Зб. наук. праць. – Харків: ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2009. – Вип.7 (2). – С.85-92.

Получено 30.03.2012

УДК 330.101

І.А.ОСТРОВСЬКИЙ, канд. екон. наук

Харківська національна академія міського господарства

ОСОБЛИВОСТІ МОДЕРНІЗАЦІЇ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНОЇ СТРУКТУРИ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

Досліджуються підходи до визначення категорії «інституціональна структура», аналізуються її регіональні особливості в Україні та визначаються шляхи подальшої модернізації.

Исследуются подходы к определению категории «институциональная структура», анализируются её региональные особенности в Украине и пути дальнейшей модернизации.

Approaches to definition of a category "institutional structure" are investigated, its regional features in Ukraine and ways of the further modernization are analyzed.

Ключові слова: інституціональні матриці, інституціональна структура, модернізація, регіональна інституціональна структура, регіональні групи інтересів.

Визначення регіональних економічних систем як об'єкту дослідження потребує більш ретельного розгляду проблем сутності та особливостей інституціональної структури регіонів України. Мова йде про узагальнення поглядів на категорію «інституціональна структура», прикладання зазначеного терміну до аналізу розвитку країни в цілому

та її окремих регіонів, порівняльний аналіз інституціонального розвитку регіональних систем з точки зору конкурентоспроможності, розробку напрямків і шляхів подальшої модернізації.

Вихідні постулати інституціонального аналізу національних і регіональних структур представлені в роботах Д. Норта, О. Уільямсона, Дж. Ходжсона [1-3] та ін. Методологічні й прикладні інституціональні аспекти регіонального розвитку знайшли віддзеркалення в роботах П.Т. Бубенка, В.В. Вольчика, А.А. Гриценка, Б.П. Данилишина, В.В. Дементьєва, С.Г. Кірдіної, В.П. Решетило [4-10] та інших українських і російських дослідників.

Треба відзначити, що структуризація регіонів України набула значного поширення в науковій та навчальній літературі, зокрема у навчальних виданнях з дисципліни «Регіональна економіка». За просторовими, масштабними, історичними, галузевими критеріями вчені визначають макро-, мезо- і мікрорегіони та райони, територіально-виробничі комплекси та інші регіональні підсистеми національної економіки. Крім того, регіони класифікують за рівнем і якістю життя, ступенем розповсюдження економіки знань і т.д.

На нашу думку, для узагальнення існуючих структурних класифікацій особливу актуальність має використання інституціональних засад аналізу. Метою даної роботи є саме визначення категорії «інституціональна структура», її теоретичне й статистичне наповнення, що дозволяє порівняти розвиток регіонів України між собою і з відповідним розвитком в інших країнах, а також запропонувати головні напрямки її модернізації.

В економічній літературі поняття «інституціональна структура» має безліч трактувань. О. Уільямсон наводить найбільш загальне її визначення: «Це основні політичні, соціальні та правові норми, які є базою для виробництва, обміну та споживання» [2, с. 8]. Але наявність деяких, притаманних спонтанного ринкового порядку інститутів ще не є достатньою умовою для становлення ринкової інституційної структури. Наприклад, створення правової бази для приватної власності не означає, що вона дійсно може функціонувати в економіці як ринковий інститут.

Держава відіграє найважливішу роль у формуванні та зміні інституціональної структури економіки тієї чи іншої країни. Щоб виявити вплив держави на процес формування інститутів, звернемося до його визначення з точки зору неінституціональної теорії.

За Д. Нормом, «державна – організація з порівняльними перевагами реалізації насильства, що поширюються на географічний район, межі якого встановлюються його здатністю оподатковувати підданих» [1,

с.64]. Тому держава може як сприяти створенню ефективних ринкових інститутів, так і, навпаки, створювати інституціональну структуру, яка не дозволяє проявитися перевагам конкурентного порядку через монопольної влади та інших факторів, що ведуть до зростання трансакційних витрат. Все залежить від конкретних історичних умов і порівняльної ефективності в цих умовах тієї чи іншої системи господарської координації. І хоча саме держава є необхідним атрибутом прогресуючих господарських систем, інститути, які генеруються їм, можуть не тільки сприяти підвищенню ефективності (в сенсі наближення до умов Парето-оптимального розподілу ресурсів), але і перешкоджати йому [3, с. 207].

Важливим інструментом структуризації інститутів є концепція С.Г. Кірдіної щодо визначення інституціональних матриць. Мова йде про юридичні та життєві норми, правила і санкції, процедури і закони, традиції і т.д. С.Г. Кірдіна виділяє два типи соціальних систем, тобто дві інституціональні матриці: Y-матрицю (західну) і X-матрицю (східну). Базові інститути Y-матриці є комплементарними інститутами X-матриці і навпаки. Так, базовий економічний інститут Y-матриці – ринкова економіка – є комплементарним інститутом X-матриці. Базовий економічний інститут X-матриці, розподільна (редистрибутивна) економіка, становиться комплементарним економічним інститутом Y-матриці [9].

Дослідження якості інститутів дозволяє краще зрозуміти власну природу інститутів і механізмів їх реалізації. Інститути, що виникають у процесі закономірного розвитку суспільства, стають свідомо або не-свідомо закріпленими нормами та правилами, які, з одного боку, обмежують поведінку людей, а з іншого – розширюють можливості їх життєдіяльності.

У контексті такого розуміння інститутів і слід робити аналіз їх якості. Оскільки інституціональна модель устрою України не є універсальною для всіх її територій, то можна припустити відмінності в якості інститутів у регіонах.

Регіональний аспект дослідження якості інститутів можна здійснювати на основі трьох методологічних підходів:

- 1) якість інститутів висвітлює міру об'єктивності процесу, у рамках якого вони виникають;
- 2) якість інститутів відображає характер виконання інститутами відповідних функцій;
- 3) якість інститутів характеризується достатністю та достовірністю їх внутрішніх властивостей змістовній визначеності самого інституту.

За першим методологічним підходом якість інститутів визначається не тільки основними макроекономічними показниками, а й такими індикаторами, як, наприклад, індекс людського розвитку (ІЛР), індекс економічної свободи. Ці індекси базуються на результатах аналізу чинників інституціонального середовища, які мають найбільший вплив на соціально-економічний розвиток території. Про те, що високі макроекономічні показники не завжди обумовлені високою якістю інститутів на даній території та не обов'язково визначають високий рівень соціальних показників, свідчить досвід розвитку Донецького регіону, де показник ВРП є найбільшим по регіонах, а регіональний ІЛР, за розрахунками ООН, є найменшими для регіонів України [11]. Коли основні показники людського розвитку оцінюються в регіональному розрізі, стає очевидним, що існують сильні регіональні варіації, відсутні сильні позитивні кореляції з економічним процвітанням. Отже, частково через екологічні проблеми деякі регіони, які досягли значного економічного зростання, мають також високий рівень смертності, високу смертність немовлят і соціальні проблеми. Це відбиває ряд факторів, наприклад ступінь економічної спеціалізації, що є переважно спадщиною колишньої адміністративно-командної економіки; відмінності в ефективності регіонального управління, а також різні темпи пристосування до ринкових умов; збереження фінансової централізації, яка також була рисою планово-командної економіки, але залишається здебільшого незмінною.

Другий методологічний підхід до аналізу якості інститутів – адекватність їх функцій внутрішній природі інституту. Інститути, які вирішують координаційні проблеми, роблять це шляхом створення інформаційної інфраструктури й забезпечення доступу до неї всіх потенційних учасників відносин. Якість інститутів у цьому аспекті визначається тим, наскільки учасники оволоділи знаннями й розумінням тих правил та норм, використання яких необхідне їм для досягнення поставленої мети. Вихідним індикатором такого розуміння постає рівень освіти та професійності громадян. У рамках дослідження конкурентоспроможності 20 регіонів України Фондом ефективного управління була оцінена низка показників за групою «Вища освіта та професійна підготовка». За цим показником у 2010 р лідуючі позиції посідають Київ, АР Крим і Харківська область [12]. Третє місце Харківської області – це підсумок суперечливої єдності позитивних і негативних індикаторів. Привабливо на тлі показників інших регіонів виглядають доступ до Інтернету в навчальних закладах і наявність спеціалізованих досліджень і тренінгів (1 місце). Але вже на середньому рівні оцінюються якість підготовки кадрів і кількість шкіл менеджменту (відпові-

дно 8 і 10 місце). Дуже тривожно виглядають останні позиції області за оцінкою якості освіти та викладання математики й точних наук у школах (відповідно 19 і 17 місця з 20 можливих). Таким чином, спостерігається розрив кількісних і якісних показників оцінки освіченості населення області.

Якість інститутів при цьому методологічному підході добре оцінюється за допомогою рейтингів за показником «Державні, суспільні та приватні інституції». За цим показником лідерами серед регіонів України визнані Закарпатська, Луганська і Львівська області. Лідуючі позиції Закарпаття пояснюються високими оцінками захисту прав власності, зокрема міноритарних акціонерів, достатньою ефективністю корпоративного управління, відносно слабким впливом організованої злочинності. Харківська область посідає 9 місце, маючи дуже низькі оцінки з жорсткості державного регулювання і фаворитизму при прийнятті рішень держслужбовцями, а також впливом організованої злочинності. Одночасно наша область займає лідуючі позиції з довіри політикам і ефективності корпоративного управління. Київ зайняв 17 позицію, а найгіршими регіонами визнані АР Крим і Вінницька область. Причиною такої оцінки якості державних інститутів у Криму є, насамперед, проблеми із захистом прав власності, наприклад, перерозподіл земельних ресурсів на півострові, особливо у прибережній зоні.

Третій методологічний підхід до аналізу якості регіональних інституціональних структур пов'язаний із доказами достовірності та достатності їх внутрішніх властивостей змістовній визначеності самого інституту. Виходячи з цього якість інститутів залежить від дієвості правил із регулювання взаємодії між людьми. Досліджуючи питання якості національних і регіональних інститутів, В. Вольчик серед змінних показників, які ілюструють формування якісних інститутів, виділив показник людського капіталу, показник соціального капіталу та показник, який характеризує діяльність груп спеціальних інтересів [5, с.60-62].

Вступаючи у взаємини з державними інститутами, групи інтересів виконують важливу роль агрегування й артикуляції інтересів соціуму. Виявлення форм і механізмів взаємодії груп інтересів та інститутів влади є важливим для розуміння сутності соціально-економічних і політичних процесів у державі, причин і механізмів прийняття рішень, формування політики. Вплив груп інтересів на політичний процес відбувається на різних рівнях організації суспільства – державному, регіональному, міському. З огляду на різноманіття функціонування регіональних політичних співтовариств, яке викликане об'єктивними розхо-

дженнями в соціально-економічному та політичному становищі регіонів України, значний інтерес становлять особливості взаємин груп інтересів і органів регіональної влади. І хоча дослідження проблематики груп інтересів лежить, скоріше, у площині політичних наук, аналіз специфіки цих відносин має велике значення в дослідженні сучасного стану розвитку регіонів.

Як сучасні регіональні групи інтересів можна розглядати регіональні власні структури, а також промислові та фінансові структури, які сформувалися в Україні в результаті процесів структурної перебудови економіки та перерозподілу прав власності. Йдеться про такі бізнес-групи, як «Приват» (сфери інтересів: енергетика, хімічна промисловість, фінансовий сектор, нафтопереробка), «СКМ» (сфери інтересів: гірничо-металургійний комплекс, енергетика), «ДСН» (сфери інтересів: хімічна промисловість, будівництво, фінансовий сектор). Кожна із цих компаній володіє активами в різних галузях промисловості та регіонах України, але має окремі території як пріоритетні у створенні робочих місць і розвитку інфраструктури (наприклад, «Приват» у Дніпропетровській області, «СКМ» – у Донецькій, «ДСН» – у Харківській).

Маючи великі та різноманітні ресурси, групи інтересів активно впроваджуються в політичне життя регіонів, змінюючи згідно зі своїми завданнями плин політичного процесу та склад політичної еліти. При цьому політична активність груп найчастіше має за мету задоволення переважно власних інтересів. У зв'язку з цим виникають проблеми відповідності інтересів груп процесу соціально-економічного та політичного розвитку регіонів, а також суспільним потребам. Групи спеціальних інтересів створюють групи лобіювання, формують олігархічні та монополістичні групування, які беруть участь у перерозподілі ресурсів. Це призводить до атрофії інституту шляхом зниження довіри до нього й обов'язковості його виконання. Критерієм якості інститутів є ставлення людей до інституту, а також їх суб'єктивне сприймання характеру його функціонування. Найбільш відомим є індекс сприймання корупції, який надає глобальна антикорупційна організація Transparency International. За результатами досліджень, у 2010 р. у рейтингу, де сприйняття корупції оцінюється за шкалою від 0 до 10 балів, у якій 0 означає тотальну корумпованість держави, а 10 – фактичну відсутність корупції, Україна одержала 2,3 бала і стала поряд з такими країнами, як Камерун, Еквадор, Кенія, Сьєрра-Леоне, Східний Тімор і Зімбабве [13].

Але діяльність груп інтересів у регіонах не завжди має розглядатися як перепона на шляху формування ефективної інституціональної

системи. У цьому випадку критерієм ефективності інститутів, у створенні яких беруть участь групи спеціальних інтересів, є їх спроможність здійснити внесок до розвитку економіки України. Це передбачає поєднання взаємодії регіональних владних структур, бізнес-груп як інституціональних новаторів для проведення державної та структурної політики.

Інституціональні структури регіонального рівня в нашій країні перебувають у стадії становлення. З одного боку, після розпаду Радянського Союзу регіональні органи влади одержали додаткові повноваження й економічні можливості в контексті інноваційного розвитку. З другого боку, у процесі формування регіональних органів влади і самоврядування виникла помітна незбалансованість владних повноважень, загострилися протиріччя між ними. Великі місцеві підприємства і корпорації залишаються ледве не єдиними структурами, які генерують інновації.

Проблема вдосконалення діючих інститутів є актуальною для кожного регіону України. У вирішенні цього питання провідна роль має належати державі, прерогативою якої залишається розробка політики сталого економічного зростання, яка збалансовуватиме інституційні, економічні, соціальні й екологічні аспекти розвитку.

1. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики / Д. Норт; пер. с англ. Н.А. Нестеренко. – М.: Начала, 1997. – 180 с.

2. Уильямсон О. Частная собственность и рынок капитала / О. Уильямсон // ЭКО. – 1993. – №5. – С.7-16.

3. Ходжсон Дж. Экономическая теория и институты: Манифест современной институциональной экономической теории / Дж. Ходжсон. – М.: Дело, 2003. – 464 с.

4. Бубенко П.Т. Институційна динаміка просторової організації економічного розвитку / П.Т. Бубенко. – Харків: ХНАМГ, 2008. – 295 с.

5. Вольчик В. Группы интересов и качество экономических институтов / В. Вольчик, И. Бережной // Экономический вестник Ростов. гос. ун-та. – 2007. – Т.5. – №2. – С.57-66.

6. Институциональная архитектура и динамика экономических преобразований / Под ред. А.А. Гриценко. – Харьков: Форт, 2008. – 928 с.

7. Данилишин Б. Новітні виміри сучасної практики соціально-економічних перетворень у державі / Б. Данилишин // Економіка України. – 2010. – №8. – С.40-50.

8. Дементьев В.В. Что исследуемо, коли досліджуємо інститути? / В.В. Дементьев // Економічна теорія. – 2009. – №3. – С.75-92.

9. Кирдина С.Г. Эволюционная модернизация институциональной структуры в переходной экономике России [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://spkurdymov.narod.ru/Kirdina10.htm>.

10. Решетило В.П. Синергия становления и развития региональных экономических систем / В.П. Решетило. – Харьков: ХНАМГ, 2009. – 218 с.

11. Звіт з людського розвитку в Україні 2008 [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Організації Об'єднаних Націй в Україні. – Режим доступу: http://www.un.org.ua/files/File/ua_full-2.pdf.

12. Отчет о конкурентоспособности Украины 2010 [Электронный ресурс] // Офіційний сайт Фонду ефективного управління. – Режим доступа: <http://www.feg.org.ua/ru/article/14.html>.

13. Индекс Transparency International: Украина – № 146 [Электронный ресурс] // Інформаційно-аналітичний портал «Укррудпром» – Режим доступа: http://www.ukrudprom.ua/news/Indeks_Transparency_International_Ukraina_146.html.

Отримано 23.02.2012

УДК 332.146 : 330.332 (477)

В.М.КРИВОШЕЙ

Полтавський національний технічний університет ім. Юрія Кондратюка

ВПЛИВ НАУКОВО-ВИРОБНИЧОЇ ІНТЕГРАЦІЇ НА ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК РЕГІОНУ

Розкрито основні науково-методологічні положення і концепції, на яких базується науково-виробнича інтеграція. Виявлено проблеми, які гальмують розвиток науково-виробничої сфери регіону на сучасному етапі. Узагальнено вплив науково-виробничої інтеграції на економічний розвиток регіону.

Раскрыты основные научно-методологические положения и концепции, на которых базируется научно-производственная интеграция. Вывявлены проблемы, препятствующие развитию научно-производственной сферы региона на современном этапе. Обобщено влияние научно-производственной интеграции на экономическое развитие региона.

The author has discovered the basic scientific and methodological principles and concepts, underlying research and industrial integration. The problems, impeding the development of research and industrial areas of the region today, have been established. The impact of research and industrial integration on economic development of a region has been generalized.

Ключові слова: регіон, економічний розвиток, науково-виробнича інтеграція, технологія, інновація, наукоємність виробництва.

На сучасному етапі еволюції світової економіки відбувається інтенсифікація переходу до нового типу економічного розвитку, в якому все більш вагоме місце починають посідати такі інноваційні фактори, як науковий рівень виробництва та нові технології. Інноваційний характер виробництва визначається процесами постійного впровадження нових технологій та продуктів, пошуком нових способів поєднання факторів виробництва.

Питання економічної сутності інновацій досить глибоко досліджене в працях зарубіжних і вітчизняних вчених. При розгляді проблеми науково-виробничої інтеграції нами взято за основу аналіз підходів провідних учених у межах існуючих концепцій інноваційної та технологічної теорій, зокрема теорії циклічності розвитку М. Кондратьєва, класичної теорії Й. Шумпетера. Серед суспільних теорій регіонального розвитку, що розглядають роль технологічного прогресу,